№ 34 ԿԻՐԱԿԻ ՓԵՏՐՎԱՐԻ 16

1903

ԵՐԵՍՈՒՆՄԵԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարվանը 6 ռուբ. Առանձին համարները 5 կոպէկ.
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.
Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакція «Мшакъ». Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տելեֆօն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզուով.
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տելեֆօն № 253.

ԿԻՐԱԿԻ ՓԵՏՐՎԱՐԻ 16 № 34

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ. ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Կիրակնօրեայ զրոյցներ.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Արտաքին լուրեր.—ԹԱՐՄ ԼՈՒՐԵՐ. Մանրանկար.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ. Կառավարական հաղորդագրութիւն.— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Բարեկենդանի խեղկատակները.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԶՐՈՅՑ

—

Իմ անցեալ զրոյցը, ընթերցող, ես այսօր ուզում եմ լրացնել նոր ապացոյցներով։

Այդ ապացոյցները այնքան խրախուսական, այնքան նշանաւոր են, որ մեզ պէս մի ժողովուրդ չէ կարող նրանց անտես անել։

Յիշում էք։ Ես ասում էի, մթնոլորտը փոքր ինչ մաքրվում է, աղջամուղջը վերանում։ Այսօր այլ ևս այն ժամանակը չէ, երբ կարելի էր անպատիժ, առանց որ և է դիմադրութեան հանդիպելու, ազգայնական ատոր կրքեր գրգռել, մարդատեաց գաղափարներ քարոզել, մի ազգ ցեխոտելը, անարգելը դարձնել արհեստ, օր օրի վրա կրկնվող մի զզուելի արհեստ։ Այժմ ուժեղ են հասարակութեան մէջ այդպիսի հոսանքներ, որոնց հետ պիտի ընդհարվեն օտարակերները, չօվինիստները։ Չեն, ի հարկէ, վերացել ազգերի եղբայրակցութեան թշնամիները. չեն լռել այն լեզուները, որոնք անդադար գրգռում են մի ազգը միւսի դէմ։ Բայց այլ ևս նրանց չեն լսում լուռ ու մունջ, այժմ դատաստան անել գիտեն, այժմ տեղական մամուլի մէջ ազատամիտ գաղափարների մի լայն հոսանք է։

Անցեալ կիրակի ես միայն մի փաստ ունէի ձեռքիս՝ երևոյթը այսպէս հասկանալու համար։ Ես այն օրը չը գիտէի որ պիտի գայ մի ամբողջ շաբաթ, որ նոյն իմ մտքերը պիտի հաստատէ։

Այդ շաբաթը այսօր անցնում է և ես կարող եմ նրան անուանել Վէլիչկօի շաբաթ։ Դուք գիտէք թէ ինչու պէտք է Վէլիչկօի անունով դրոշմել այս բարեկենդանի շաբաթը։ «Մշակը» պատմեց ձեզ ամեն ինչ՝ «Զինական պատերազմի» յօդուածի մէջ։

Ես չեմ վերադառնայ այդ գործի մանրամասնութիւններին։ Պարտաւոր եմ համարում արձանագրել միայն մի հանգամանք։ Պետերբուրգի մեծ լրագրի մէջ, որին հէնց այդ մեծ ծաւալի պատճառով էլ տալիս են «տեղաչոր» անունը, չորրորդ և հինգերորդ երեսներում, մանր տառերով տպագրվում են պ.պ. Լազարեվի, Վերմիշեանի և Միխայլովի նամակները։ Սովորաբար շատ քչերն են կարդում այդ մանր տառերով տպվածները։ Ո՞վ է ուշադրութիւն դարձնում չորրորդ և հինգերորդ երեսների մանր-մունր բաների վրա։ Բայց դուրս եկաւ որ ոչ հինգերորդ երեսը, ոչ պետիտ կոչվող մանր տառերը չեն կարող թագցնել ուշադրութեան արժանի բաները։ Ռուսաց ամբողջ մամուլը արտատպեց այդ նամակները, բոլոր լրագիրները խօսեցին և դեռ այժմ էլ խօսում են Վէլիչկօի արարմունքի մասին։

Ստացվեց բաւական աչքի ընկնող մի հարց։ Բանն այն տեղին հասաւ որ նոյն իսկ Գրինգմուտը իր «Московскія Вѣд.» մէջ պաշտպանեց Վէլիչկօին և լաւ հայհոյեց հայերին, որոնք հանգիստ չեն տալիս ռուս մարդկանց և չեն թողնում որ այդ ռուս մարդիկ գէթ մի հատիկ տեղ ունենան, ուր կարելի է հաւաքվել և ազատ խօսել։

Տեսնում էք բանը որտեղին հասաւ։ Եւ այս ամբողջ իրարանցումը պատճառեցին երեք փոքրիկ, մանր տառերով տպված նամակները։

Սակայն իմ միտքը ռուսաց ամբողջ մամուլի բռնած դիրքը նկարագրելը չէ այստեղ։ Կասեմ միայն որ Գրինգմուտները անհամներ են, մինչդեռ ահագին մեծամասնութիւնը դատապարտում, ծաղրում է Վէլիչկօին։

Թողնելով Ռուսաստանը, ես մի վերին աստիճանի բնորոշ փաստ կը բերեմ մեր Կովկասեան մամուլի կեանքից։

Վէլիչկօի վարմունքը, որքան գիտեմ, միայն մի տեղ պաշտպանութիւն գտաւ,—Բագուի «Каспій» լրագրի մէջ։ Պաշտպանողը այդ լրագրի գլխաւոր սիւներից մէկն էր, պ. Ահմէդ բէյ Աղաեվ։

Ի՞նչ է ասում այս անունը։

Վէլիչկօի տիրապետութեան ժամանակ արտասահմանում կրթութիւն ստացած այս թուրքը ամենայն եռանդով կատարում էր Վէլիչկօի «տակի մասխարայի» դերը։ Նա շուշեցի է և իւրաքանչիւր շուշեցի ճանաչում է նրան, քանի որ նա աշխատել է գտնել Հերօստրատի փառքով անմահանալ։ Հարցրէք իւրաքանչիւր շուշեցու թէ ինչ է նա, և ձեզ կասեն որ պատմելու բաներ չեն պ. Ահմէդ բէկ Աղաեվի «գործունէութեան» դէպքերը։

Ղարաբաղի մայրաքաղաքից տեղափոխվելով Բագու և դառնալով «Каспій» լրագրի գլխաւոր աշխատակիցը, նա սկսեց լուսաւորել այդ լրագրի ընթերցողներին համիսլամութեան գաղափարը փառաբանելով, թիւրքական կարմիր ֆէսերը քաղաքակրթութեան, վերածնութեան էմբլէմ հրատարակելով և այլ այսպիսի երևելի թեմաներ մշակելով։

Երկար ժամանակ նրա լրագիրը միակն էր Բագւում, գրողն էլ էր նա, ջնջողն էլ։ Եւ այդ մենաշնորհի երկար միջոցում պ. Աղաեվը սուսիկ-փուսիկ շարունակում է Վէլիչկօի սկսածը, համդարտ ու աննկատելի կերպով քարեր շպրտելով հայերի դէմ, «փառաց ի փառս» բարձրացնելով թուրք բէկերին և արտասունք կաթեցնելով որ այդ ազնիւ, կուլտուրական, առաջաւոր տարրը հայերի ստրուկն է դարձել։

Սակայն վերջացաւ պ. Աղաեվի մենաշնորհի ժամանակը։ Բագւում սկսեցին հրատարակվել երկու ազատամիտ լրագիրներ, որոնք խլեցին համիսլամականութեան օրգանի ձեռքից դրական ասպարէզը։ Հոսանքը ուժեղ էր. թարմ, չնորհալի գրողները սպառնում էին միանգամայն ոչնչացնել պ. Աղաեվի օրգանը։ Եւ նա, այդ օրգանը, չը կարողացաւ այլ ևս առաջվայ նման լինել։ Նա ինքն էլ, մրցութեան դաշտում չը խեղդվելու համար, շուռ եկաւ դէպի ազատամտութիւնը։ Ու պ. Աղաեվը այժմ էլ սկսեց գալարվել իր նոր դերի մէջ, սկսեց ազատամիտ գաղափարներ քարոզել։ Մի քանի ժամանակ առաջ ես կարդացի նրա մի յօդուածը, որի մէջ Վէլիչկօի նախկին «տակի մասխարան» ապացուցանում էր կովկասեան ազգերի համերաշխութեան անհրաժեշտութիւնը։

Բայց ինչո՞ւ եմ ես պատմում այս բոլորը։ Խոստովանում եմ, ամբողջ պ. Աղաեվը արժանի չէ, որ իմ ընթերցողների ուշադրութիւնը գրաւէ նոյն իսկ մի րոպէ։ Սակայն այստեղ հարցը նրա անձնաւորութեան չէ վերաբերվում։ Տեսէք թէ ինչ եղաւ։

Պ. Աղաեվը խօսեց Վէլիչկօի՝ մեր ընթերցողին յայտնի վարմունքի մասին։ Այստեղ գալարվող թուրք հրապարակախօսը այլ ևս չը կարողացաւ ազատամիտ ֆրազներով ծածկել իր գլուխը։ Նա ուզեց մի բան ասել, բայց ասաց միայն այն, որ ինքը էլի նոյնն է, միայն ժամանակի հոսանքի ազդեցութեան տակ ստիպված է գալարվել։ Ասաց որ Վէլիչկօն և նրա ընկերները իրաւունք ունէին թոյլ չը տալ, որ իրանց տունը չը մտնեն օտար մարդիկ և այլն և այլն։

Այս բոլորը շատ լաւ։ Ոչ ոք չէ կարող արգելել Ահմէդ բէկ Աղաեվին, որ նա լինի Ահմէդ բէկ Աղաեվ, ոչ ոք չէ պահանջում, որ նա իր կարծիքը, իր համոզմունքը չունենայ։ Բնորոշը այս չէ։

Բնորոշը այն է, որ «Каспій»-ի երկու աշխատակիցները անարգանք համարեցին պ. Ա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆԻ ԽԵՂԿԱՏԱԿՆԵՐԸ

I

1886 թուականն էր,—այն տարին, երբ հայոց ծխական դպրոցները փակ էին և ուսուցիչները, ջրից հանած ձկների նման, բաց ու խուփ էին անում բերանները և դատարկ օդ կուլ տալիս. բայց դատարկ օդը, յայտնի է, որ կշտացնելու յատկութիւնից զուրկ է բոլորովին. ընդհակառակը՝ նա ախորժակ էր գրգռում և դնում ուսուցիչների առաջ մի ոչ-մանկավարժական հարց—ինչո՞վ յագեցնել այդ ախորժակը, ինչո՞վ ապրել...

Ինչով ապրե՞լ... Բայց ինչո՞վ են ապրում երկնքի թռչունները—աշխարհիս ամենից աւելի այդ ծանրախոհ փիլիսոփաները. ինչո՞վ են յագեցնում նրանք իրանց ախորժակը, որ մերից ոչ պակաս կերթ է և ոչ պակաս ագահ։ Չէ՞ որ նրանց մասին էլ ուրիշները հոգում են այնքան, որքան հայ հասարակութիւնը հայ ուսուցիչների մասին։ Բայց ապրում են... Մի հատիկ՝ դաշտից, միւսը՝ ձորից, երրորդը՝ անտառի կերպով քամու բերանից,—և ահա թռչունը կուշտ է, յագեցած... ու երջանիկ։ Այդպէս ապրում էին և ուսուցիչները։

Դժբախտաբար բնութիւնը չէր տուել հայ ուսուցիչներին երկնային փիլիսոփաների բոլոր յատկութիւնները՝ նրանց պնդերեսութիւնը, նրանց յանդուգն անամօթութիւնը հատիկ հափշտակելու վարպետութեան մէջ։ Եւ պատուաւոր ուսուցիչները շատ անգամ կարող էին նախանձել այդ փոքրիկ վարպետորդիներին, որոնց առամօքսի մէջ, ամենավատ դէպքում, մնում է մի-երկու հատիկ էլ է կը գտնէք միշտ։ Այդպիսիներից էր և Արմենակ Արամեանը՝ գաւառական փոքրիկ քաղաքի ուսուցիչներից մէկը,—24—25 տարեկան երիտասարդ,—որին ծնողները բաւական էին համարել թողնել մի փոքրիկ, խարխուլ, փուլ գալու մօտիկ տնակ քաղաքի յետ ընկած թաղերից մէկում և դրա հետ միասին մի վերին աստիճանի անյարմար ժառանգութիւն—չափազանց դիւրազգաց, նոյն իսկ հիւանդոտութեան հասնող պատուասիրութիւն։ Տնակը վաղուց—դեռ Արմենակի աշակերտութեան օրերում—ծախվել, գնացել էր մի-երկու հարիւր րուբլով և մնացել էր միայն ժառանգութեան երկրորդ, աննիւթական մասը։

Ցուրտ, ձմեռ օրեր էին. փոքրիկ քաղաքի ցածրիկ, տափակ կտուրները, ճնշված ձիւնի հաստ շերտի տակ, կարծես աւելի ցածրացել ու կպել էին գետնին։ Նեղլիկ, տեղ-տեղ ուղիղ և կանոնաւոր, իսկ մեծաւ մասամբ անկանոն ու ոլորապտոյտ փողոցներում ձիւնը սառել և բարձրաձայն ճռճռում էր անցորդների ոտքի տակ։ Տղամարդիկ, այրող—կսծեցնող սառնամանիքից ազատվելու համար, եկեղեցի կամ շուկայ գնալիս, հագնում էին ոչ միայն այն բոլորը, ինչ որ ընդունված է հագնել տղամարդուն, այլ և գցում էին գլխներին իրանց կանանց շալերը, փաթաթում մօրուքները կանանց տարազի անկապտելի պատկանելիքներով, այսուամենայնիւ չէին կարողանում ազատվել Հայոց բարձրավանդակի յայտնի դաժան ցրտից, որ բաց չէ թողնում մարդուն փողոցում, մինչև որ չը սպիտակեցնէ նրա մազն ու մօրուքը, չը կարմրեցնէ մարդուն մինչև ականջակոթերը։

Բայց Արամեանի ամենևին փոյթը չէին ոչ ձիւնը, ոչ սառնամանիքը. նրա համար կարծես նոր գարուն էր եկել։ Մի հնամաշ, բարակ, ամառային վերարկու հագած—ձմեռվանը ձմրան սկզբին նա ծախել էր հնոտիավաճառին—նա արագ-արագ քաղաքի մի ծայրից շտապում էր դէպի միւս ծայրը։ Անցորդները խէթ-խէթ նայելով ոտքից մինչև գլուխ չափում էին նրա բարձր հասակը, նրա գունաթափ, կապտած դէմքը, նրա հնամաշ կօշիկները ու տարուբերում էին գլուխները.

—Խեղճ վարժապետներ, խեղճ վարժապետներ... ինչ օրի հասան...

Բաղաքի հասարակութեան համակրանքը դէպի «խեղճ վարժապետները» սահմանափակվում էր այդքանով միայն։

II

Արամեանը ծուռ ու մուռ փողոցներով վերջապէս հասաւ քաղաքի այն մասը, որից յետոյ սկսվում էին լայնարձակ դաշտեր՝ ծածկված ձմեռվայ մաքուր, սպիտակ սաւանով. արևը դուրս էր եկել ամպերի տակից և այդ անսահման դաշտի վրա բիւրեղացած ձիւնի անհամար հատիկները փայլում, պայծառում էին ծիածանի բոլոր գոյներով. հեռու հօրիզօնում երևում էին լեռների կատարները, որպէս մէկ-մէկ ալեոր հսկաներ։ Բայց Արամեանը րոպէական հարեւանցի ակնարկ միայն գցելով ձմեռային այդ գեղեցիկ տեսարանի վրա՝ սկսեց բաղխել մի փոքրիկ, ցածրիկ դուռ, որ նայում էր ուղիղ դէպի դաշտը։ Դուռը իսկոյն բացվեց։ Արամեանը ներս մտաւ։ Դրսի պարզ ու պայծառ լոյսից յետոյ՝ նրա աչքերը ոչինչ չէին տեսնում։ Մի րոպէ աչքերը տրորելուց յետոյ միայն՝ նա նկատեց տանտիրուհուն, որ իր չորս մանր երեխաների հետ միասին կուչ եկած նստած էր մի փայտեայ, անորոշ գոյնի մահճակալի վրա։

—Բարև, տիկին, ինչպէս էք, ինչպէս են երեխաները, ողջունեց Արամեանը և մօտեցաւ տանտիրուհուն, որ մի երիտասարդ կին էր՝ նիհար, մաշված, ժամանակից առաջ թառամած երեսով։ Արամեանը նկատեց, որ նա քիչ առաջ լաց էր եղել և արտասուքի մի կաթիլ կանգնած էր դեռ ևս այտի վրա, կարմրած կոպերի տակ։

—Ինչպէս պէտք է լինենք, տեսնում էք... նուաղած ձայնով ասաց տիկինը՝ առանց վեր կենալու տեղից. նա միայն հոգացողութեամբ ծածկեց կուրծքը և փորը մի փալասի կտորով, որ գլխաշալի հետ հեռաւոր նմանութիւն ունէր։ Նրա, կարծես, հանգած, խաւարած աչքերը խորին վիշտ ու թախծութիւն էին արտայայտում։

Երեխաները, Արամեանին տեսնելուն պէս, վեր թռան տեղերից և փաթաթվեցին ամեն կողմից նրա ոտներին. միայն ամենից մեծը, մի 10—11 տարեկան փոքրիկ գեղեցիկ աղջիկ, նստած մնաց մօր մօտ։

—Բեռի, ոչինչ չես բերել, մենք քաղցած ենք, մենք երեկվանից ոչինչ չենք կերել, հարցնում էին երեխաները և ամուր սեղմում նրա ոտները։

Արամեանի սիրտը կարծես ծակեցին այդ խօսքերը. վիրաւորվածի նման նա նստեց մահճակալի մի ծայրին, սենեակի այդ միակ կահկարասիքի վրա, և չփոթված՝ հայեացքն ուղղեց տանտիրուհուն։

—Ի՞նչպէս թէ ոչինչ չեն կերել... Միթէ բանն այդտեղ է հասել։

Տանտիրուհին սկսեց կրկին լաց լինել։

—Հասել է, ի հարկէ, հասել է. այլ ևս ծածկել չէ կարելի,—արտասուքի միջից մէկ-մէկ խօսում էր տանտիկինը,—հասել է վաղուց. ես ամաչում էի և ձեզ ոչինչ չէի ասում։ Բայց այժմ չեմ կարող ծածկել. մեղք են երեխաներս։ Ամեն բան, ինչ որ ունէի ծախեցի, տեսնում էք տան մէջ ոչինչ չէ մնացել...

Արամեանը ակամայ նայեց չորս կողմը. ցիրուի բացի դատարկ պատերից, որոնք աղօտ կերպով լուսաւորված էին կտուրի միակ պատուհանից ընկնող լոյսով, ոչինչ չը կար սենեակում։ Սենեակ. դա մի հարուստ աղայի դարմանանոց էր, որ այդ ձմեռ դատարկ էր մնացել դարման չը լինելու պատճառով և վարձելում էր սենեակի բարձր անունը։

—Ծախեցի ամեն բան, ամեն բան, նոյն իսկ հանգուցեալից մնացած մի քանի յիշատակները, որոնց ես աչքիս լոյսի նման էի պահում. ծախեցի իմ բոլոր շորերս, երեխաների շորերը, նրանց բոլոր անկողինները և այժմ մենք բոլորս մի անկողնումն ենք քնում. իսկ ես այնպիսի դրութեան մէջ եմ, որ անկարող եմ աշխատել։ Տանտիկինը ամօթխածութեամբ նայեց դէպի վայր։—Զը գիտեմ ինչ պիտի լինի։

Նա սկսեց հեկեկալ։

Արամեանը կարծես նստած էր ասեղների վրա. տիկնոջ լացը, նրա յուսահատական խօս-

ղաեվի հետ համախոհ լինել այդ հարցի մէջ և տպագրեցին նոյն այդ լրագրում երկու ջախջախիչ յօդուածներ։ Ահա նշանաւորը, հետաքրքրականը այդ խիստ բողոքն է, այդ ջախջախիչ պատասխանն է, որոնք ծնվեցան մի և նոյն տան մէջ։ Յօդուածներից մէկը մանաւանդ գրված է շատ տաք և համոզիչ ոճով. Նա կէտ առ կէտ քննում է Աղաեվի մտքերը և ջարդում է նրանց իւրաքանչիւր քայլում. Նա բացատրում է Աղաեվին թէ ինչ սկզբունքների տէր են Վէլիչկօները, բացատրում է թէ որքան անպատուաբեր են մի գրողի համար այն պատճառաբանութիւնները, որոնց բերում է Աղաեվը՝ իր նախկին մեծաւորին պաշտպանելու համար։

Ահա ինչ է անում մեր այսօրվայ օրը։ Վէլիչկօն խայտառակվում է Պետերբուրգում, ուրովհետև չէ կարողանում ինքնագլուխ լինել իր ռուսաց ժողովարանում. Նա ուզում էր էլի մի քիչ քաղցրացնել իր քիմքը հայակերութեամբ, բայց թունաւորեցին նրա այդ զուարճութիւնը։ Իսկ Բագւում Ահմէդ բէկ Աղաեվը պակաս տրագիկական դրութեան մէջ չէ ընկնում։ Նա գրում է մի սեղանի վրա, չիմանալով որ միւս սեղանի վրա էլ, մի և նոյն յարկի տակ, պիտի պատրաստվի ջախջախիչ պատասխան իր դէմ։ Մարդակերութիւնը, չարամտութիւնը նոյն իսկ իր սեփական տան մէջ էլ չունի ապահով ապաստան։ Բողոքը, ազնիւ խօսքի, գաղափարի բողոքը, մտնում է այդ տան մէջն էլ և փառաւոր ապտակներ է իջեցնում տանտիրոջ դէմքին։

Սրանից աւելի լաւ փաստ էք ուզում։ Բայց կռիւը խաւարի և կեղտերի դէմ սրանից աւելի յաղթական քայլեր չէ էլ կարող անել։ Նա զօրեղ է, նա անվախ է։

Զգոյշ կացէք, մարդատեացներ։ Մթնոլորտը մաքրվում է, աղջամուղջը վերանում է կամաց կամաց։ Մութ անկիւններ ձեր թագուստի համար չեն մնում։ Վախեցէք...

Լ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Կովկասեան բժշկական ընկերութեան նիստում մօտ օրերումս քննվեց Անդրկովկասի գիւղական ազգաբնակութեան մէջ ժողովրդի առողջութիւնը բարուոքելու վերաբերմամբ կազմված նախագիծը։ Ընդհանուր ժողովը հաւանութիւն տուեց մասնաժողովի զեկուցմանը այդ հարցի մասին և ընդունեց, որ գիւղական-բժշկական գործը ներկայումս բաւարար կերպով չէ կազմակերպված։ Այս պակասութիւնն ուշադրութեան է առնված երկրի վարչութեան կողմից և նա արդէն կազմել ու ներկայացրել է կառավարութեան կարևոր րէֆօրմների ծրագիր։ Երբ այդ րէֆօրմները իրագործվեն, գիւղական-բժշկական գործի դրութիւնը անշուշտ կը բարւոքվի, բայց և այնպէս կատարելապէս բաւարար վիճակ կը ստեղծվի գիւղերում միայն այն ժամանակ, երբ ինքը՝ գիւղական ազգաբնակութիւնը ձեռք կառնի ինքնօգնութեան միջոցներ՝ բանալով մասնաւոր բուժարաններ, ինչպիսիք բացված են Թիֆլիսի նահանգի մի քանի տեղերում։ Վերջում կովկասեան բժշկական ընկերութեան անդամները կարծիք յայտնեցին, որ ցանկալի է մտցնել Անդրկովկասում զէմստվօյի հիմնարկութիւններ և կազմակերպել բժշկական գործը այնպէս, ինչպէս նա գոյութիւն ունի զէմստվօ ունեցող նահանգներում։ Ի նկատի առնելով այն հանգամանքը, որ կովկասեան գիւղատնտեսական ընկերութիւնը որոշել է միջնորդութիւն յարուցանել զէմստվօ մտցնելու վերաբերմամբ, բժշկական ընկերութիւնը առժամանակ թողեց այդ հարցը առանց քննութեան։

—

Հինգշաբթի, փետրվարի 13-ին, հայոց դրամատիկական խումբը Թիֆլիսի ժողովարանում տուեց Ռօվետտիի «Անազնիւ չեն ծնվում» պիէսը երեք գործողութեամբ։ Օրվա հերոսը Աբէլեանն էր, որը կատարեց իր դերը աջողութեամբ և արժանացաւ բուռն ծափահարութիւնների։ Անբաւարար էր գրիմը, որի վրա պէտք էր ուշադրութիւն դարձնել։ Միւս դերակատարներից աչքի էին ընկնում տիկ. Սիրանոյշ և Մամիկոնեան։

—

Երկրագործութեան և պետական կալուածների մինիստրի կովկասեան լիազօրը մտադիր է առաջիկայ մարտ ամսին մի խորհրդակցութիւն հրաւիրել չալթիկի մշակման մասին Անդրկովկասում և քննել այն միջոցները, որ պէտք է ձեռք առնվեն չալթիկի մշակման հետ կապ ունեցող մալեարիայի տարածման դէմ։

—

Մօտ օրերումս Թիֆլիսի նահանգապետը հաստատեց «Թիֆլիսի կապելդիներների և շվէյցարների ընկերութեան» կանոնադրութիւնը։

—

ԿԱՐՍԻՑ մեզ գրում են. «Տեղիս քաղաքային դպրոցի ուսուցիչների ղեկավարութեամբ փետրվարի 11-ին և 12-ին քաղաքային ժողովարանում մանկական ներկայացումներ տրվեցան. մուտքը 5 կոպէկ արժէր։ Առաջին օրը դպրոցների կրտսեր դասատուների աշակերտ-աշակերտուհիների համար էր, իսկ երկրորդ օրը՝ մեծ աշակերտների ու հիւրերի համար։ Պէտք է նկատել, որ հսկողութեան պակասութեան պատճառով առաջին օրվայ ներկայացումը իր նպատակին չը հասաւ, մինչդեռ նոյն ներկայացումը երկրորդ օրը բաւական զուարճութիւն պատճառեց ներկայ եղողներին։ Շատ լաւ էին մանաւանդ կենդանի պատկերները, երգեցողութիւնը և պարերը։»

—

ՂԶԼԱՐԻՑ մեզ գրում են. «Փետրվարի 4-ին, երեկոյեան, տեղիս հայ սիրողները խաղացին «Գասպար-ամի» կօմեդիան և «Խէչօի թուղթը» ու «Երկու քաղցածներ» վօդէվիլները յօգուտ Բարեգործական ընկերութեան. ընդհանրապէս սպասածից աջող անցաւ խաղը։ Ուրախալի է որ հասարակութիւնն էլ պատուել էր ներկայացումը, հաւաքվելով խուռն բազմութեամբ»։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Ֆրանսիական հասարակութեան հետզհետէ աճող հետաքրքրութիւնը Հայաստանի և Մակեդօնիայի ճնշված ազգաբնակութեան վերաբերմամբ արտայայտվեց ամենից աւելի պարզ կերպով այն հսկայական միտինգով, որ կազմված էր այդ հարցը քննելու համար Էտուրնէլ դը Կօնստանի նախագահութեամբ «Château d'Eau» թատրօնում, որ տեղաւորում է իր մէջ մօտ 3500 մարդ։ Ահագին թատրօնը լիքն էր հանդիսականներով։ Թոյլ լուսաւորութեան մէջ դահլիճը ներկայացնում էր գլուխների մի ալեծածան ծով, որի վրայից ժամանակ առ ժամանակ, ալիքների նման, անցնում էին հաւանութեան աղաղակները և ծափահարութիւնների որոտումները։ Ժողովի նախագահ դ'Էտուրնէլ բացեց ժողովը մի ճառով, որի մէջ ապացուցանում էր, թէ որքան էլ դժուար և խճճված է մակեդօնական հարցը, այնու ամենայնիւ չէ կարելի թողնել նրան առանց վճռելու. անկարելի է յաւիտեան շարունակել իրերի ներկայ դրութիւնը, որ ճնշող ազդեցութիւն է գործում Եւրօպայի վրա և զրկում է նրան հանգստութիւնից։ «Ֆրանսիան,—ասում էր դ'Էտուրնէլ,—միշտ պաշտպան է կանգնել ճնշվածներին և թշուառներին, և նրանց պաշտպանութիւնը հաւասարապէս մօտ է բոլոր կուսակցութիւնների սրտին։ Ես չեմ հերքում, որ մեր երկրում գոյութիւն ունեն մեծ տարաձայնութիւններ կուսակցութիւնների մէջ, բայց մենք բաւականաչափ ոյժ ունենք, որ շարունակելով մեր ներքին պայքարը, երկրի սահմաններից դուրս գործենք միաբան։ Ես մինչև անգամ գերադաս եմ համարում այնպիսի վէճ, որի մէջ բացայայտ և բարձրաձայն կերպով յայտնում ենք մեր կարծիքները քան խուլ լռութիւնը, որ թագաւորում է ուրիշ տեղերում։ Եւրօպային պէտք է ցոյց տալ, որ մենք գիտենք գործել միաբան։ Դա կը թեթևացնէ նաև դիւանագէտների աշխատանքը—ճնշումն գործ դնելու սուլթանի վրա և թեթևացնելու հալածվածների վիճակը»։ Դ'Էտուրնէլի ճառը ծածկվեց ծափահարութիւնների որոտով։ Եւ արդէն հետևեալ ճառը ցոյց տուեց, որ զանազան կարծիքների ներկայացուցիչների խօսքերը միաբանութեան մասին դատարկ ֆրազներ չեն։ Խօսում էր Դէնի Կօշէն, մի կղերական, որ շատ համախոհներ չունէր իր ունկնդիրների մէջ։ Բայց նրա հոգեբուղխ ճառը, որ նկարագրում էր դժբախտ հայերի տանջանքները, լսվեց յարգանքով և համակրութեամբ և շատ անգամ ընդհատվեց ծափահարութիւններով։ «Մեզ երկար ժամանակ պահում էին անգիտութեան մէջ,—ասաց Կօշէն,—այդ զզուելի և տմարդի կոտորածի վերաբերմամբ։ Պաշտօնական դիպլօմատիայի Կապոյտ և Դեղին գրքերի մէջ նրա մասին չէ յիշատակվում։ Միմիայն Ժօրժ Կլէմանսօյի յօդուածներից իմացայ ես ճշմարտութիւնը և դա այնքան զարհուրելի էր, որ ես սկզբում համարում էի նրան չափազանցութիւն և չէի կամենում հաւատալ։ Բայց վերջ ի վերջոյ ամեն բան հաստատեց Սեբաստիայի մեր հիւպատոսի քաջարի ամուսին՝ տիկին Կէյլիէյի պատմածները։ Թիւրքական կառավարութիւնը ճնշում է ոչ միայն քրիստոնեաներին. նա ճնշում է բոլոր ցեղերին և դաւանութիւններին պատկանող մարդկանց, եթէ նրանք թոյլ են տալիս իրանց նոյն իսկ չնչին րէֆօրմներ պահանջել. նա հալածում է նրանց, աքսորում է կամ բանը այնպէս է սարքում, որ նրանք խորհրդաւոր կերպով անյայտանում են, ինչպէս անյայտացաւ հանճարեղ յեղափոխիչ Միդհատ-փաշան և ազնուամիտ Ֆուադ-փաշան։ Մենք պէտք է պաշտպան կանգնենք նոյնքան Բալկանեան թերակղզու թիւրքերին, ինչքան քրիստոնեաներին և հրէաներին, որովհետև քրիստոնէական տեսակէտից մենք պարտաւոր ենք յարգել մարդուն ամեն մէկի մէջ, լինի նա մահմեդական թէ հրէա ուղղափառ, թէ կաթօլիկ։ Օրէնքները պէտք է մէկ լինեն ամենքի համար, որովհետև Աստուծոյ առաջ ամենքը հաւասար են»։ Կօշէնից յետոյ խօսեց Պրէսանսէ։ Նրա հմտալից և առողջ դատողութեամբ համակված ճառը լիքն էր, գլխաւորապէս, փաստերով։ Զօրեղ տպաւորութիւն գործեց նոյնպէս Ժօրէսի հակիրճ, բայց ազդու ճառը։ «Ես ոչինչ չունեմ աւելացնելու,—ասեց նա,—այն պայծառ պատկերի վրա, որ գծագրեց Պրէսանսէն։ Ես կարող եմ միայն ասել, որ եթէ ոճրագործութիւնները Թիւրքիայում վերսկսվեն

քերը, երեխաների աղերսական հայեացքը այնպիսի ճնշող ազդեցութիւն գործեցին նրա վրա, որ նա անկարող էր մնալ այլ ևս և դիմանալ այդ տեսարանին։

—Լաւ, լաւ, մի լաք, մի յուսահատվէք, ես ամեն ինչ կանեմ, ամեն ինչ, որ ձեռքիցս կը գայ,—հազիւ հազ կարողացաւ նա կմկմալ և իսկոյն դուրս վազեց տանից, կարծես մէկը քշում էր նրան այնտեղից։

III

Տիկինը Արամեանի ընկեր-ուսուցչի կինն էր, երեխաները—նրա որբերը։ Անհամար օրեր դասարանական փոշի ու ծուխ էր կուլ տուել այդ ուսուցիչը, անհամար երեկոներ կռացած, անշարժ նստել էր աշակերտական տետրակների առաջ, անհամար անգամ իր ընտանիքի հետ քաշ էր եկել գիւղից-գիւղ, քաղաքից-քաղաք, բիւր անգամ ձմեռվայ ցրտերին դողդողալով վազել էր ուսումնարան, և երբեք չէր հանգստացել. Նրա կուրծքը բողոքում էր. Նա արիւն էր թքում... Վերջապէս հանգիստ պէտք էր թէ ոչ։ Եւ նա գտաւ ցանկալի հանգիստը այդ օտար քաղաքի գերեզմանոցում, ուր քանի մի ամիս առաջ թաղեցին նրան։ Ուղիղ է, թաղեցին բաւական մեծ հանդէսով, կարդացվեցին ճառեր գերեզմանի վրա, անուանեցին նրան հերոս, մի երկու օր խօսեցին հերոսի մասին ու... մոռացան։ Մոռացան այնպէս պինդ, որ ոչ ոքի մտքովն անգամ չանցաւ ծռել մի անգամ ճանապարհը դէպի այն դուռը, ուր «հերոսը» մի յղի երիտասարդ կին և չորս փոքրահասակ երեխաներ էր թողել առանց մի կտոր հացի...

Չէր մոռանում նրանց Արամեանը միայն. ամենայն շաբաթ մի քանի անգամ նա պարտք էր համարում այցելել այդ թշուառացած ընտանիքին և օգնել՝ ինչով որ կարող էր։ Բայց ինչ կարող էր անել նա, քանի որ ինքն էլ անգործ էր, զուրկ եկամուտի որ և է աղբիւրից և հազիւ հազ կարողանում էր պահել իր գլուխը։ Նա փորձեց նպաստ ժողովել, ներկայացում կազմակերպել ընկերոջ որբերի օգտին, բայց այդ բոլորից այնպիսի ծիծաղելի, վիրաւորական արդիւնք ստացվեց, որ Արամեանը ահագին բազմութեան մէջ թքեց մի անգամ հասարակութեան երեսին և երդվեց երբէք այլ ևս չը դիմել այդպիսի միջոցների։ Վերջին ժամանակ արդէն բանը այնտեղն էր հասել, որ Արամեանը կտրում էր իր բերանից հացի պատառը և պահում որբերի համար։

«Ի՞նչ անեմ, Տէր Աստուած, ում դիմեմ, ինչ միջոց գործ դնեմ», անընդհատ ինքն իրան հարց էր տալիս Արամեանը ու շտապ-շտապ, խելագարի նման, մի փողոցից անցնում էր դէպի միւսը, առանց կշռելու թէ ուր է գնում և ինչու։ Նա մի տեղ կանգ առաւ, հնոտիավաճառի աչքով ուշադրութեամբ զննեց իր բարակ, հնամաշ վերարկուն ու գլուխը թափ թալով՝ հիասթափված շարունակեց արագ-արագ առաջ գնալ։ Նա հասաւ քաղաքի շուկան։

Բարեկենդանի վերջին օրերն էին. շուկան լիքն էր տեսակ-տեսակ ուտելեղէններով։ Չը նայելով կծող, սառեցնող ցրտին՝ այնտեղ ահագին բազմութիւն էր խռնվում։ Չորս կողմից լսվում էին խանութպանների աղաղակները, որոնք գովում էին իրանց թէ թարմ և թէ փտած ապրանքները։ Բայց այդ գովասանքներն աւելորդ էին. բազմութիւնը բարեկենդան օրերի վայրենի ագահութեամբ կրում էր թէ թարմը, թէ փտածը։

Արամեանը անգիտակցաբար կանգնեց ուտելեղէնի մի հարուստ խանութի առաջ և հայեացքը անձկութեամբ գցեց տեսակ-տեսակ ձկների վրա։

—Հը՞, ինչ կաչես, վարժապետ, բերնիդ ջուրը կերթա՞յ, սրախօսեց մի անծանօթ պարոն։

Արամեանը սթափվեց և հեռացաւ խանութի առաջից։ Յանկարծ նրա աչքին ընկաւ բարեկենդանի խեղկատակների մի խումբ, որ տարօրինակ շորեր հագած զուարճացնում էր ամբոխին և ապա առատ տուրք հաւաքում։

Արամեանի դէմքին րօպէական ուրախ ժպիտ փայլեց։ Նա իսկոյն թողեց շուկան և քայլերն շտապով ուղղեց դէպի մի փողոց, ուր կենում էր նրա ամենամօտերիմ ընկերներից մէկը։

IV

Երկու ժամ դրանից յետոյ հազիւ էր անցել, որ նոյն շուկայի մէջ երևաց բարեկենդանի խեղկատակների մի ուրիշ խումբ։ Այս խումբը բաղկացած էր ընդամենը երկու հոգուց, բայց շատ աւելի հետաքրքրական ծաղրածութիւններ էր անում, քան առաջինը, ուստի և բազմութիւնը հեռացաւ առաջին խմբից և հաւաքվեց երկրորդի շուրջը։ Երկու խեղկատակներն էլ այնպիսի ծիծաղելի դիմակներ էին դրել դէմքերին, որ բազմութիւնը միայն դիմակներին նայելով փորը բռնած ծիծաղում էր։ Գուցէ քաղաքի հիմնարկութեան օրերից երբէք այդպիսի տարօրինակ ծաղրածուներ չէին տեսնված։ Ուղիղ է, նրանք էլ հագել էին ուրիշների նման ծիծաղաշարժ շորեր, բայց չէին աշխատում ծիծաղեցնել ամբոխին, սովորական խեղկատակների նման, վայրենի ոստիւններ գործելով, «գլխկոնծի» տալով ձիւնի ու ցեխի մէջ, այլ շուկայում, բաց բեմի վրա, ներկայացում էին տալիս։ Նրանք ներկայացնում էին քաղաքի յայտնի աղաներին. իւրաքանչիւրի ձայնով ու բառերով բնորոշում էին ամեն մէկին և ամեն մէկի մութ և զզուելի գործերը բաց համարձակ բղաւում հրապարակում։ Ամբոխը ոգևորութեամբ լսում էր նրանց ու ծիծաղում։ Առանձնապէս դուր եկաւ ամբոխին մի հարուստ վաշխառուի և նրա զոհի—գիւղացու տեսարանը։ Խեղկատակներից մէկը, որ ներկայացնում էր վաշխառուին, փքված նստած էր ձիւնակոյտի վրա, իսկ նրա առաջ չոքած էր միւս խեղկատակը—միամիտ գիւղացին։ Աղան հաւատացնում էր գիւղացուն, որ անցած աշնանից մինչև այդ օրը վեց տարի է անցել, ուրեմն և վեց տարվայ տոկոս պիտի վճարէ իր պարտքի համար։

—Ախր, ինչպ է անցել վեց տարի, հոգուդ ղուրբան, հարցնում էր պարզամիտ գիւղացին. հլը մէ տարի էլ չէ անցեր։

—Այ, ախպէր ջան, ինչպ է անցել. հնուց խօսք է, գիւղացին էշ կըլնի, տէյմօր չը հալես՝ գլօխը չը լցնես՝ չի հասկընայ։

—Ըդպէս է, աղա ջան, ինչ բսեմ։

—Տէ, անկաջ էրա, ամիսներու անունները գիտես, յունվար, փետրվար...

—Չէ, աղա ջան, ես ինչ գիտեմ յունվարը որն է, փետրվարը որը, մենք գիտենք զահմարի, բարեկենդանք, մեծ պաս, զատիկ, քաղոց...

—Չէ, չէ, ես յունվար, փետրվար կըսեմ. որ չես գիտեր, դէ անկաջ էրա. յունվար, փետրվար—մէ տարի, մարտ-ապրիլ—երկու տարի, մայիս-յունիս—երեք տարի, էդպէս չէ՞։

—Էդպէս է, աղա։

Աղան ապացուցեց որ 12 ամիսը 6 տարի է։

—Կարելի է, ինչ բսեմ, շփոթված կրկնում էր գիւղացին. դուք տեհ լաւը գիտէք. օր էդպէս է՝ գրէ վեց տարվայ շահ, պարզամտօրէն աւելացրեց գիւղացին։

Ամբոխը ծիծաղում էր, բոլորին յայտնի էր այդ անեկդօտը, որ վերագրվում էր Ա. աղային։

Խեղկատակների այս տեսակ ծաղրածութիւնները անսպառ էին. մինչև ուշ երեկոյ նրանց մօտից ամբոխը չէր հեռանում. մէկը գալիս էր, միւսը գնում։ Խեղկատակները առատ հունձ ունեցան։

—

Մութ գիշեր էր արդէն, երբ Արամեանը՝ բեռնաւորված հացով և առատ ուտելիքներով՝ շտապ-շտապ քայլում էր դէպի ընկեր ուսուցչի որբերի բնակարանը։ Պարզ ու պայծառ գիշեր էր. պսպղուն աստղերն անտարբեր նայում էին երկնքից դէպի սպիտակ սաւանով ծածկված աշխարհը՝ անգիտակից նրա ցաւերին։ Ցուրտը աւելի սաստկացել էր. բարձրացել էր կծող, սառեցնող քամի։ Բայց Արամեանն այդ չէր զգում. շտապելուց և բեռան ծանրութիւնից քրտինքը կաթիլ-կաթիլ թափվում էր նրա երեսից. նրա համար գարուն էր. գարուն էր և նրա սրտում...

Քիչ յետոյ ծանօթ դռնակը բացվեց և իր ամբողջ բեռը Արամեանը դրեց որբերի առաջ. սրա հետ միասին նա տիկնոջ բուռը դրեց մի կլորիկ—ինչպէս կլորիկ այդ թշուառ ընտանիքի համար—մի գումար։

Բացի Արամեանի ամենամօտիկ ընկերից, ոչ ոք քաղաքում չը կարողացաւ իմանալ, թէ ով էին այդ օրվայ «բարեկենդանի երկու յանդուգն խեղկատակները»։

Ա. Մխիթարեան

—դա կը լինի հետևանք մեր լռութեան եօթ տարվայ ընթացքում։ Հայաստանում Եւրոպայի բռնած դիրքն է ծագեցրել մակեդօնական այժմեան կոտորածը, իսկ այժմ նախապատրաստվում են խմբական սպանութիւններ։ Մենք չենք կամենում ձեռնարկել խաչակրաց նոր արշաւանքներ. Մենք կամենում ենք միայն պաշտպանել թէ հալածվածներին նրանց դահիճներից և թէ դահիճներին նրանց զոհերի ատելութիւնից (երկար և բարձրաձայն ծափահարութիւններ)։ Ֆրանսիայի իրաւունքն է բարձրացնել իր ձայնը, պարտքն է—բաղխել ուրիշ ազգերի դռները, նրա կատարելիքը—զարթեցնել այն մարդկանց նիրհող խիղճը, որոնց մօտ նա քնած է... Բալկանեան թերակղզում արիւնի հոտ է փչում, և այդ հոտը չէ կարելի խեղդել Արաբիայի բոլոր անոյշ բոյրերով... Մենք չենք կամենում թիւրք ժողովրդի քաղաքական ոչնչացումը։ Մենք կամենում ենք միայն, որ սուլթանը տայ իր բոլոր հպատակներին ազատութեան, ապահովութեան և արժանապատուութեան զգացմունք պահպանելու ամենատարրական գրաւականներ։ Ժողովը հետևեալ որոշումը կայացրեց. «Չորս հազար ֆրանսիական քաղաքացիներ, ներկայացուցիչներ բոլոր քաղաքական կուսակցութիւնների, հաւաքվելով փետրվարի 15-ին Château d'Eau թատրոնում, որոշեցին ցանկութիւն յայտնել, որ ֆրանսիական կառավարութիւնը եռանդով պաշտպան կանգնի ճնշվածների համար և հարկադրէ վերջապէս կատարելու Բեռլինի դաշնագրութեան 23 և 61 յօդուածները, համաձայն 1895 թւի մայիսի 11-ի մեմօրանդումի, որպէս զի վերջապէս վերջ դրվի Թիւրքիայում կատարվող ոճիրների երկար շարքին մարդկութեան դէմ»։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՄԱՆՐԱՆԿԱՐ

—Դահլիճ չը գտանք, ասաց ինձ երէկ դերասաններից մէկը, դահլիճ, որտեղ մենք այս շաբաթ տայինք մի քանի հայերէն ներկայացումներ։

—Ինչու նախօրօք չէիք հոգացել այդ մասին, հարցրի ես։

—Անկարելի էր, յայտնեց նա, թատրոն վերցնել ցանկացողները յանկարծ շատացան և մենք մնացինք դուրս։ Իսկ աջողութիւն կունենայինք։ Եթէ այս բարեկենդանի վերջին շաբաթվայ ամեն օրն էլ ներկայացումներ տայինք, միշտ թատրոնը լիքը կը լինէր հանդիսականներով։

Արդարև հայոց վերջին չորս ներկայացումները այնքան բազմամարդ էին, որ ցանկացողների մի մասը չը կարողացաւ տոմսակ ճարել։

—Ցաւալի է, յայտնեց նա, որ չը կարողացանք բաւարարութիւն տալ հասարակութեան պահանջին, բայց ուրախալի է, որ այդ պահանջը գոյութիւն ունի և օրէցօր մեծանում է։

—

—Իսկ առհասարակ որքան վնաս ունեցաւ հայոց թատրոնը այս տարի, հետաքրքրվեցի ես։

—Մօտ 3500 րուբլի, գուցէ փոքր ինչ աւելի, պատասխանեց նա։ Եթէ թատրոնի վարձը այնքան մեծ չը լինէր, որքան տրվում էր, մենք անկասկած վնաս չէինք անի ամենևին։

—Մի՞թէ։

—Այո։ Դատեցէք ինքներդ։ Արտիստական ընկերութիւնը տուել էր իր թատրոնը Կրասովին 225 րուբլիով օրը, իսկ Կրասովը իր կողմից տալիս էր մեզ նոյնը հարիւր րուբլի աւելի թանգ։ Ձմեռվայ ընթացքում մենք տուինք երեսուն երեք ներկայացում։ Ուրեմն բոլոր ներկայացումների համար մենք տուինք թատրոնին աւելորդ 3300 րուբլի, որ մերձաւորապէս մեր ամբողջ վնասի գումարն է կազմում։

—Ճիշդ է։

—Ուրեմն, շարունակեց դերասանը, եթէ մենք կարողանանք առանց միջնորդների գործ կատարել և ապահովենք թատրոնական դահլիճը մեզ վրա էժան գնով, այն ժամանակ զգալի կերպով նուազեցրած կը լինենք մեր գալիք վնասների քանակը։

Անկասկած, դա մեծ տնտեսութիւն է, սակայն պէտք է ժամանակ չը կորցնել և նախօրօք պայմանաւորվել դահլիճի վերաբերութեամբ։

—

Ինձ շատ հետաքրքրում է ապագայ հայոց ներկայացումների րեպերտուարը՝ պիեսների ցուցակը։

—Դա, յայտնեցի ես, շատ կարևոր և էական մի հարց է, որի աջող լուծումից է կախված ապագայ ներկայացումների աջողութիւնը։

Դերասանը չը կարողացաւ որոշ կերպով յայտնել, թէ ինչ միջոցներ են ձեռք առնված՝ րեպերտուարը հարստացնելու նպատակով։

—Դուք պէտք է կարողանաք, շարունակեցի ես, հասարակութեան մէջ հետաքրքրութիւն պահպանել դէպի թատրոնը։ Ինչո՞վ սակայն պէտք է պահպանէք։ Դուք չէք կարող մեզ տալ նոր դերասանական խմբեր։ Դուք չէք կարող մեզ հետաքրքրել գաստրօլներով, որովհետև մեր դերասանական ոյժերը շատ սակաւաթիւ են, յայտնի են բոլորին և լաւագոյնները արդէն մեզ մօտ են։ Դրամատիկական ներկայացումները օպերաներ չեն, որ գրաւեն իրանց եղանակներով և դիմանան շատ կրկնութիւնների։ Ուրեմն մնում է թարմացնել րեպերտուարը և հետաքրքրել հանդիսականներին նորանոր պիեսներով։ Անկասկած դա աշխատանք կը պահանջէ, դա ծախքեր կը պահանջէ։ Բայց պէտք է չը խնայել այդ բանի համար ոչ աշխատանք, ոչ ծախքեր։

—

Հայերէն ներկայացումները իրանց կարգին։ Բայց Թիֆլիսը այս տարի առհասարակ շատ առատ էր դրամատիկական ներկայացումներով։

Իսկ վերջին երկու շաբաթվայ ընթացքում այստեղ տիրում էր մի ինչ որ թատրոնական տենդ։

Հիւր էր եկել դերասանուհի Կոմիսարժեվսկայա, որի մասին առաջուց տարածվել էին շատ նպաստաւոր լուրեր։

Ես կը խօսեմ յետոյ այդ դերասանուհու մասին։

Թատրոնները մեծ մասամբ լիքն էին լինում։

Հասարակ ժողովրդի և աշխատող դասակարգի համար տրվում էին ներկայացումներ Հաւլաբարի Նորաբաց թատրոնում, Աւչալեան ժողովրդական թատրոնում և երկաթուղիական արհեստանոցների բեմի վրա։ Կրասովը շարունակում էր ռուսաց ներկայացումները, վրացիները շաբաթը երկու անգամ գրաւում էին վրացիներին դէպի իրանց ներկայացումները։ Թիֆլիսի ժողովարանում, Վէտցելի թատրոնում կազմվում էին սիրողների ներկայացումներ։

Ժողովրդական թատրոնի գաղափարը սկսում է կամաց-կամաց զարգացում ստանալ Թիֆլիսում և գրաւել ինտելիգենտ դասակարգի առանձին ուշադրութիւնը։

Դա շատ ուրախալի է։

Եւ անկասկած նա կը ստանայ հաստատ կազմակերպութիւն, եթէ... եթէ գործողների մէջ եռանդը չը պակասէ։

—

Դերասանուհի Կոմիսարժեվսկայեան մի օտարոտի բաղդի հանդիպեց Թիֆլիսում։

Նրա տուած ներկայացումները լիքն են լինում հանդիսականներով, բայց թատրոնում տիրում է մի ինչ որ սառնութիւն և զսպված դրութիւն։

Ծափահարութիւններ կամ չը կան, կամ շատ քիչ են լինում։

Խօսում են նրա խաղի մասին, քննադատում են ամեն մի մանրամասնութիւն, վիճում են դերի լաւ և վատ ըմբռնման մասին, բայց չեն ոգևորվում, չեն գժվում և չեն համակվում բուռն զգացմունքներով։

Նրա խաղի մասին կարծիքները մեծ մասամբ անվճռական են։

Անկասկած, նա տաղանդաւոր դերասանուհի է, այդ զգում են հանդիսականները, բայց չեն կարողանում որոշել նրա տաղանդի աստիճանը և որակութիւնը։

Զուդերմանի «Թիթեռների կռիւ» պիեսի մէջ Կոմիսարժեվսկայա խաղում էր Ռօզիի դերը։ Եւ վատ չէր խաղում։

Բայց առաջնակարգ անուանել այդ խաղը ոչ ոք չէր վստահանում։

Ինչու։

Որովհետև մի քանի շաբաթ սրանից առաջ Թիֆլիսի հասարակութիւնը նոյն դերում տեսել էր դերասանուհի Գօնդատտիին, որը ստեղծել էր Ռօզիից մի հրաշալի, գրաւիչ և սիրելի տիպ՝ լի կենսունակութեամբ և մանկական թարմութեամբ։

Յայտնի «Դարբնապետ» պիեսի մէջ Կոմիսարժեվսկայա դուրս եկաւ Կլարայի դերում և տեղ-տեղ տպաւորութիւն գործեց, բայց ընդհանրապէս ոչ։

Թիֆլիսի հասարակութիւնը տեսել է Կլարայի դերի մէջ այնպիսի փայլուն կատարողին, ինչպէս է Պասխալօվա, որը անցեալ տարի տուեց մի քանի ներկայացումներ Թիֆլիսում և պատկերացրեց Կլարային բնորոշ հարազատութեամբ։ Մեր հայ բեմի դերասանուհի Սիրանոյշ կատարում է Կլարայի դերը, անկասկած, աւելի աջող։

Կոմիսարժեվսկայեան ներկայացրեց Կլարային ոչ հպարտ, ազնուատոհմ մի օրիորդի, այլ մի հասարակ վիրաւորված աղջկայ, որի մէջ խօսում է վրիժառութեան զգացմունքը։

Նոյնը պէտք է ասել Մագդայի մասին Զուդերմանի «Ծննդավայր» պիեսի մէջ։

Պօտապենկօի «Դիւթական Աշխարհ» պիեսի մէջ Կոմիսարժեվսկայա հանդէս եկաւ Նատալիայի դերում։

Նա ուժեղ և անմոռանալի տպաւորութիւն թողեց երրորդ գործողութեան վերջում։ Այդտեղ նա արտայայտեց տարերային բուռն զգացմունքներ։

Սակայն տիպի ընդհանուր ըմբռնողութիւնը չը գոհացրեց հանդիսականներին։ Դերասանուհու ներկայացրած Նատալիան աւելի կոպիտ, աւելի անկիրթ, աւելի հասարակ աղջիկ էր, քան այն, ինչ որ աչքի առաջ է ունեցել հեղինակը։ Պասխալօվայի ներկայացրած Նատալիան իր ամբողջութեամբ աւելի հարազատ է, աւելի բնական և գրաւիչ։

Չը նայելով այս բոլորին՝ Կոմիսարժեվսկայեան, անկասկած, տաղանդաւոր դերասանուհի է և Ռուսաստանի դրամատիկական աչքի ընկնող ոյժերից մէկը։

Նա ունի որոշ դերեր, որոնց մէջ նա արդարև առաջնակարգ կատարող է, աչքի ընկնող դերասանական ոյժ։

Վերցրէք օրինակ Օստրովսկու «Дикарка» պիեսը, որտեղ նա կատարում էր Վարեայի դերը։ Այդտեղ Կոմիսարժեվսկայեան ցոյց տուեց այնպիսի մի խոշոր տաղանդ, ներկայացրած տիպի մի այնպիսի հազուագիւտ ըմբռնողութիւն, որ շատ քիչերին է աջողվում։

Կոմիսարժեվսկայեան ուժեղ էր և Գամբերի «Յաւիտենական սէր» պիեսի մէջ Կլարա Շպօրի դերում, «Արտուտիկ» պիեսի մէջ, Օստրովսկու «Бесприданница» պիեսում, նոյնպէս Սուվօրինի «Вопросъ» պիեսի մէջ Վարեայի դերում։

Ուրեմն՞։

Ուրեմն որոշ դերերում։

—

Համեմատութիւնը հեշտացնում է բնորոշելը։ Ես կը համեմատեմ երեք դերասանուհու։

Այդ համեմատութեամբ ես չեմ ուզում խօսել նրանց տաղանդի աստիճանի, խորութեան, ոյժի և մեծութեան մասին։ Ոչ։ Ես միայն մտադիր եմ որոշել նրա որակութիւնը, նրա արտայայտութեան բնաւորութիւնը։

Այդ երեք դերասանուհիներն են՝ Կոմիսարժեվսկայա, Պասխալօվա և Սիրանոյշ։

Նրանք մեզ ծանօթ են. նրանց էլ համեմատութեան կառնենք։

Կոմիսարժեվսկայեան ուժեղ է այնտեղ, որտեղ պէտք է յայտնել բողոք, հիասթափութիւն, հեգնութիւն և ծաղր, որտեղ պէտք է կծու խօսքերով ոչնչացնել դիմացինին, որտեղ կին մարդը ներկայանում է անված ընտանիքից դուրս, իբրև գնալու, իբրև բնութեան զաւակ, իբրև տղամարդ՝ մեղկացնող քնքշութիւնների չենթարկվող։

Պասխալօվան ուժեղ է այնտեղ, ուր պէտք է բանալ հոգու անվերջ ուրախ և տխուր զեղմունքներ, շարժել սրտի ամեն մի լարը, արտայայտել տանջված սրտի խորին կսկիծը, յուսահատական ճիչ արձակել և մեռնել։ Նորից որոնել, նորից կեանք ստեղծել և նորից ապրել։

Սիրանոյշը ուժեղ է կլասիքական և ռոմանտիկ դերերում, այնտեղ ուր բնաւորութիւնը, քնքշութիւնը, իդէալականութիւնը և ոգևորութիւնը պահանջում են առաքինութեան և պարտականութեան արտայայտութիւններ։

Կոմիսարժեվսկայեան գործ չունի սալօնում, նրան հարկաւոր է ուսանողական շրջան և վաճառանոցի ժխոր։ Նա բողոքող կին է։ Պասխալօվան ընտանի է և սալօնում և գիւղական տնակում. նա սիրող կին է։ Սիրանոյշը խորթ չէ սալօնին, բայց նա հակված է դէպի ընտանիք, դէպի քրոջ և մօր զգացմունքները. նա գթառատ մայր է, անձնուէր կին է։

Կոմիսարժեվսկայա ցոյց է տալիս վիրաւորված սէր, լի վրէժով և բողոքով, Պասխալօվա՝ տանջված սէր և փաղաքշանքի մշտական կարօտ, Սիրանոյշ՝ քնքոյշ. հալող-մաշող սէր։

Կոմիսարժեվսկայա նուաճում է ամեն մի բառ, իբրև մի բերդ և հաշիւ տալիս ամեն մի բառի համար. նա կարդում է և խօսում է որոշակի։ Պասխալօվա խօսում է համեմատ իր տրամադրութեան արտայայտիչ և գեղեցիկ կերպով, բայց հակված է դէպի մշտալի ձայնի և նուում է։ Սիրանոյշ միացնում է բառերը և կարծես երգում է իր նախադասութիւնները։

Կոմիսարժեվսկայեան հանդէս է բերում մարդկային տանջանքները բողոքի համար։ Պասխալօվան կեանք է խնդրում և տանջանքի մէջ որոնում է կեանքը իր բնորոշ գծերով։ Սիրանոյշ ընդունում է տանջանքը իբրև բաժին և բաղդի վիճակ։

Ես բաւական եմ համարում այս համեմատութիւնը։

Պարզ է, որ մեզ մօտ եկած հիւրը ունի իր ամպլուան, ունի իր բնորոշ դերերը, որոնց մէջ նա ուժեղ է և աչքի ընկնող դերասանուհի։

Վրձին

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

13 փետրվարի

—

ԿԱՌԱՎԱՐՉԱԿԱՆ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

—

Անցեալ տարվայ նոյեմբերի 26-ին հրատարակված կառավարչական հաղորդագրութիւնից արդէն յայտնի են այն որոշումները, որ Ռուսաստանը կայացրել էր Բալկանեան թերակղզու վրա ծագած խռովութիւնների սկզբից՝ կամենալով առաջն առնել այն բարդութիւնների, որոնք կարող էին ծագել եւրօպական Թիւրքիայում։ Անընդհատ հետևելով Ռուսաստանին հաւատակից ազգութիւնների քաղաքական կեանքին՝ Կայսերական կառավարութիւնը՝ ժամանակին իր գործակալների միջոցով ծանօթացած լինելով գործերի իսկական դրութեան հետ, չէր դադարում Բ. Դրան ամենալուրջ ուշադրութիւնը դարձնելու Սօլունի, Կօսսօվի և Մօնաստիրի վիլայէտների քրիստոնէական ազգաբնակութեան կենցաղը բարւոքելու անյետաձգելի անհրաժեշտութեան վրա։ Անցեալ տարվայ հոկտեմբեր ամսին Եալտա հրաւիրված Կ. Պօլսի ռուսական դեսպանին յանձնարարվեց մշակել մի ծրագիր ամենակարևոր բարւոքումների վերաբերմամբ և ցոյց տալ Բ. Դրանը, որ անհրաժեշտ հարկ է իրագործել այդ ծրագիրը ամենակարճ ժամանակամիջոցում, որպէս զի արմատախիլ լինեն նրա հպատակների մէջ ծագած դժգոհութեան պատճառները։ Նոյն մտքով մի ծանուցում արվեց սուլթանի կողմից՝ Թագաւոր Կայսրին ողջունելու համար Լիվադիա ուղարկված թիւրքական արտակարգ դեսպան Թուրխան-փաշային։ Օսմանեան կառավարութիւնը պատրաստականութիւն յայտնեց հետևելու այդ բարեկամական խորհրդին։ Սակայն սուլթանի իրադէն, որ հրատարակվեց 1902 թւականի նոյեմբեր ամսին, Թիւրքիայի եւրօպական նահանգների մէջ բարենորոգումներ մտցնելու վերաբերմամբ՝ բաւարար գրաւական չեղաւ քրիստոնեայ ազգաբնակութեան դրութիւնը ցանկալի կերպով բարւոքելու համար, ուստի և չը հասաւ իր նպատակին—ընդհանուր խաղաղացման։ Միւս կողմից՝ չը նայելով բալկանեան պետութիւններին տուած բարեկամական խորհուրդներին՝ յեղափոխական կօմիտէտների գործունէութիւնը շարունակում էր կորստաբեր ազդեցութիւն գործել, հրգռելով ազգաբնակութիւնը ապստամբել օրինական իշխանութեան դէմ։ Ուշադրութեան առնելով իրերի դրութեան այս չափազանց յուզված վիճակը՝ Թագաւոր Կայսրը բարեհաճեց Բարձրագոյն հրամայել արտաքին գործերի մինիստրին՝ անցեալ տարվայ դեկտեմբերի սկզբում այցելել Սերբիայի և Բօլգարիայի մայրաքաղաքները՝ հաղորդելու թէ Ալէքսանդր Թագաւորին և թէ իշխան Ֆերդինանդին Նորին Մեծութեան Օգոստափառ անունից հետևեալը.—Ռուսաստանը, ի վաղուց հետէ ամենաեռանդուն մասնակցութիւն ունենալով Թիւրքիայի քրիստոնեայ ազգութիւնների վիճակի մէջ, իր բոլոր ջանքերը այժմ ուղղում է դէպի այն, որ համոզէ օսմանեան կառավարութեանը շուտով բարենորոգումներ մտցնելու եւրօպական երեք վիլայէթներում։ Այդ նպատակին աջողութեամբ հասնելու համար անպայման հարկաւոր է, որ սլաւօնական պետութիւնները, ձեռք առնելով իրանցից կախված միջոցները խաղաղութիւնը պահպանելու համար Բալկանեան թերակղզում, մաքառէին վտանգաւոր խռովութիւնների և յեղափոխական դիտաւորութիւնների դէմ։ Միայն այս պայմաններում նրանք կարող են հաստատուն յոյս ունենալ Ռուսաստանի հզօր պաշտպանութեան։ Սերբիական թագաւորը և բօլգարական իշխանը, իբրև պատասխան Բարձրագոյն անունից նրանց տուած խորհուրդների՝ շտապեցին կոմս Լամզդորֆին հաւատացնել, որ նրանց կառավարութիւնները, հետևելով Ռուսաց Կայսրի բարեացակամ խորհուրդներին, հոգս կը տանեն դադարեցնելու յեղափոխական կօմիտէտների և ընկերութիւնների գործունէութիւնը և կը սպասեն Ռուսաստանի ձեռնարկած ազդեցման գործի հետևանքներին յօգուտ Թիւրքիայի քրիստոնեայ ազգութիւնների։ Այդ խոստումները կատարվեցին, և Կայսերական կառավարութիւնը չը յապաղեց յայտնելու իր լիուլի հաւանութիւնը բօլգարական կառավարութեան՝ վերջին ժամանակ նրա ձեռք առած միջոցների առիթով յեղափոխական կօմիտէտների դէմ։ Բօլգարիա և Սերբիա այցելելուց յետոյ, կոմս Լամզդորֆ Բարձրագոյն հաճութեամբ ուղևորվեց Վիէննա, որտեղ երկու հարեան և բարեկամ պետութիւնների արտաքին գործերի մինիստրների մէջ տեղի ունեցան, 1897 թւի պայմանագրութեան զօրութեամբ, առանձին խորհրդակցութիւններ, որոնք վերջացան մշակմամբ այն գլխաւոր սկզբունքների, որոնք պէտք է հիմք ծառայեն բարեկարգումների համար թիւրքական երեք վիլայէթներում։ Այս ձևով պայմանաւորված ընդհանուր ծրագիրը անցեալ յունվարի սկզբում հաղորդվեց Կ. Պօլսի ռուսական և աւստրօ-ունգարական դեսպաններին, որոնց յանձնարարվում էր, տեղական պայմանները քննադատելուց յետոյ, մշակել, կազմված ծրագրի հիման վրա, աւելի մանրամասն նախագիծ այն միջոցների, որոնք պէտք է ծառայեն Սօլունի, Կօսսօվի և Մօնաստիրի նահանգների ազգաբնակութեան կենցաղը բարելաւելու գործին։ Զինովիևի և Կալիչէի միջոցով պատրաստված նախագիծը արժանացաւ երկու կառավարութիւնների հաւանութեան և փետրվարի 4-ին հաղորդվեց 1878 թւականին Բեռլինի դաշնագիրը ստորագրող պետութիւններին և մի և նոյն ժամանակ խնդրվեց նրանցից համապատասխան աջակցութիւն ցոյց տալ Ռուսաստանի և Աւստրօ-Ունգարիայի պահանջներին Կ. Պօլսում, եթէ նրանք համակրանքով վերաբերվեն ենթադրված բարենորոգումներին։ Ֆրանսիան, Իտալիան, Գերմանիան և Անգլիան յայտնեցին լիուլի պատրաստակամութիւն՝ պաշտպանելու Բ. Դրան առաջ նախագիծը։ Այնուհետև ռուսաց և աւստրօ-ունգարական դեսպաններին յանձնվեց երկու կառավարութիւնների կողմից ներկայացնել սուլթանին վերոյիշեալ բարենորոգումների ծրագիրը, որոնք ընդհանուր առմամբ իրանց մէջ պարունակում են հետևեալը.—Ապահովելու համար այն խնդրի

աջողութիւնը, որ սուլթանի իրադէի զօրու-թեամբ դրվում է գլխաւոր տեսչի վրա, այդ անձը նշանակվում է նախօրօք որոշված ժամանակամիջոցով և չէ կարող հեռացնվել պաշտօնից մինչև այդ ժամանակամիջոցի լրանալը, առանց նախապէս յարաբերութիւնների մէջ մտնելու պետութիւնների հետ։ Գլխաւոր տեսչին հնարաւորութիւն է տրվում կարևոր դէպքում դիմել օսմանեան զօրքերի աջակցութեան բոլոր երեք վիլայէթներում՝ առանց պարտաւորվելու ամեն մի դէպքում դիմելու կենտրոնական կառավարութեան։ Ոստիկանութիւնը և ժանդարմերիան վերակազմելու գործին մասնակցելու համար կը հրաւիրվեն օտարերկրեայ մասնագէտներ։ Օսմանեան կառավարութիւնը պէտք է հոգ տանի, որ ոստիկանութեան և ժանդարմերիայի մէջ ծառայող մահմեդականների և քրիստոնեաների թիւը համապատասխան լինի երկու կրօններին պատկանող ազգաբնակութեան քանակութեան։ Գիւղական ոստիկանները պէտք է ընտրվեն քրիստոնեաներից այն գիւղերում, որտեղ ազգաբնակութեան մեծամասնութիւնը կազմում են քրիստոնեաներ։ Որովհետև այն բռնութիւններն և ճնշումները, որ մի քանի ալբանացի չարագործներ յաճախ գործ են դնում քրիստոնեայ ազգաբնակութեան վնասաւորմամբ, ինչպէս նաև նրանց ապօրինի գործողութիւնների և ոճիրների անպատիժ մնալը կազմում են խառնվածութիւնների ամենագլխաւոր պատճառներից մէկը, ուստի օսմանեան կառավարութիւնը պարտաւորվում է միջոցներ գտնել դադարեցնելու [illegible]

[illegible]

թիւն ունեցող կարգը յեղափոխական և բռնի միջոցներով։

Կ. ՊՕԼԻՍ։ Մինիստրների խորհուրդը յայտնեց իր կարծիքը յօգուտ աւստրո-ռուսական բարենորոգումների ծրագրի, որից յետոյ փետրվարի 10-ին հրատարակվեց իրադէ՝ առաջարկութիւնը ընդունելու համաձայնութեան մասին։ Բ. Դուռը ընդունեց բարենորոգումների նախագիծը այստեղ գտնւող բոլոր դեսպանների ատիպողական խորհրդով։ Արտաքին գործերի մինիստրը անձամբ ներկայացրեց Ռուսաստանի և Աւստրո-Ունգարիայի դեսպաններին Բ. Դրան յայտարարութիւնը Մակեդոնիայի բարենորոգումների նախագիծը ընդունելու մասին։ Ցայտագրի մէջ ասված է, որ առաջարկված բարենորոգումները համապատասխանում են այն բարենորոգումներին, որ Թիւրքական կառավարութիւնը ինքը անհրաժեշտ էր համարում և սկսել էր գործադրել։ Բայց դրանից հաստատվում է, որ սուլթանի կառավարութիւնը ընդունում է բարեկամական ձևով արված առաջարկութիւնները, որոնց իրագործման մասին արդէն հրաման է տրված։

ՎԻԷՆՆԱ։ Մակեդոնական բարենորոգումների նախագիծը քննադատելով, «Fremdenblatt»-ը յայտնում է, որ այդ բարենորոգումները կազմում են մի հեռաւոր էտապ այն հարցի զարգացման համար, որով վաղուց զբաղված էր Աւստրօ-Ունգարիան։ Լրագիրը ցոյց է տալիս, որ Գօլուխօվսկու վերջին բացատրութիւնները բալկանեան հարցի մասին և 1897 թ. համաձայնութիւնը Ռուսաստանի հետ բերին ամենալաւ պտուղներ։ Բ. Դուռը դեկտեմբերի ընթացքում ստիպված էր դիմել մի շարք միջոցների, որպէսզի դրութիւնը բարւոքէ։ Բայց այդ միջոցները ընդհանուր բնաւորութիւն ունէին, ուստի և չէին կարող բաւարար համարվել. իսկ Ռուսաստանի և Աւստրօ-Ունգարիայի առաջարկութիւնները, որոնց հետ միւս պետութիւններն էլ համաձայնեցին, շօշափում են այն բոլոր հարցերը, որոնք իրերի ներկայ դրութեան գլխաւոր պատճառներն էին համարվում։ Այդ պատճառով յիշեալ առաջարկութիւնները կարող են իսկապէս օգտակար լինել։ Պետութիւններին շատ լաւ յայտնի էր, որ այդ ճանապարհով բաւարարութիւն չեն ստանայ այն մարդկանց տենչանքները, որոնք բարօրութիւնը իրանց հայրենիքի քաղաքական եսասիրութեան մէջն են տեսնում։ Սակայն պետութիւնները չէին կարող իրանց պահանջները հասցնել այնպիսի աստիճանի, որ վիրաւորական էր սուլթանի բարձրագոյն իրաւունքների նկատմամբ։ Նրանց կողմից օգնութիւն չէին կարող գտնել այն փոփոխութիւններն ու նախաձեռնութիւնները, որոնց նպատակն է յեղափոխական բնաւորութեան վերանորոգումներ առաջացնելը։ Եթէ ազգաբնակութիւնը, բազմաթիւ խորհուրդներին հակառակ ուշք դարձնէ յեղափոխական կոմիտէների դրդումների վրա և իր ձեռքն առնէ ապագայի համար մղած կռիւը, այն ժամանակ ամբողջ վտանգն ու պատասխանատուութիւնը նրա վրա կընկնի։ Ոչ ոք չի խանգարի Թիւրքիային, եթէ նա ինքնապաշտպանութեան համար ուժով խեղդէ յեղափոխական շարժումը։ Այն միջոցները, որոնց մասին Թիւրքիան տուել է իր համաձայնութիւնը, կազմում են խակական գիւտ, որի բարեխիղճ իրագործման մասին կը հոգան պետութիւնները իրանց ներկայացուցիչների միջոցով։ Բոլոր գործօնների անկեղծ աջակցութեան շնորհիւ հաւանականօրէն կաջողվի խաղաղ կերպով լուծել հարցը, որի բռնի լուծումը կարող է անթիւ հետևանքներ առաջացնել։

ՎԻԷՆՆԱ։ «Neue Freie Presse» քննադատելով ռուսաց կառավարչական հաղորդագրութիւնը, նրա ամենանշանաւոր կէտը համարում է այն, որ Ռուսաստանը մի կաթիլ արիւն անգամ չի զոհաբերէ, եթէ Բալկանեան պետութիւնները ձգտեն բռնի կերպով փոփոխելու գոյութիւն ունեցող կարգը։ Այդպիսի դէպքում Թիւրքիան ազատութիւն կը ստանայ իր զօրքերի միջոցով ճնշելու մակեդոնական ապստամբութիւնը։ Լրագրի կարծիքով դա հիմնաւոր յոյս է խաղաղութիւն պահպանելու համար և ցոյց է տալիս, որ աւստրօ-ունգարական համաձայնութիւնը պինդ հիմքի վրա է կանգնած։

15 փետրվարի

Կ. ՊՕԼԻՍ։ Մեծ վեզիրը նորից շնորհակալութիւն յատնեց Զինովեվ և Կալիչէ դեսպաններին բարենորոգումների նախագծի համար և հրաւիրեց վաղը սելամլիքից յետոյ սուլթանի մօտ ունկնդրութեան գալու։

ՊԱՐԻԶ։ Մինիստրների խորհրդում Դէլկասէն

ԲԺԻՇԿ
Գ. Մ. ԱՖՐԻԿԵԱՆ
կազմվում է խորհուրդներ տալիս պրոֆէսորների հետ Վիեննայում հիւանդների համար։
Dr. Med. Paul Afrikian. Wien. VIII., Langegasse, 60, Thur 1. 9—10

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ ԲԱԳՐԱՏ ԹՈՐԳՄԱՆԵԱՆ
ԽԱՉԻԿ ՄԵԼԻՔ-ԱԶԱՐԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Յով. Արամեանցի հրատարակութեամբ լոյս տեսաւ
Ն. ԹՈՓՉԵԱՆԻ
կազմած յատուկ մարզման կենսագրութ. 6-րդ գրքոյկը
ՄԵԾՆ ՆԵՐՍԷՍ
Գինը 10 կոպ.
Դիմել՝ Петербургъ Ямская 38. Арамянцъ.—Баку, Т-въ „Промегеусъ".—Тифлисъ, Сергіевская 8, С. Абраамянцъ. 2—3

Վենետիկից ստացվեց
Հ. Ղ. ԱԼԻՇԱՆԻ ՑԻՇԱՏԱԿԻՆ ՆՈՒԻՐՎԱԾ
«ՉԳԱՅՄՈՒՆՔ» ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆ
Խմբ. Գր. Բալասեանի
Գինն է 40 կոպ.
Գլխաւոր պահեստը միմիայն «ԳՈՒՏԵՆԲԵՐԳ» գրախանութում, 2—5

Զգուշացէ՛ք կեղծումներից
ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ
ԲՈՐՆՕ-ՏՄՈԼԵԱՆ ՕՃԱՌ
Գ. Յ. ԻՒՐԳԷՆՍ
Ոչնչացնում է պզուկները, խալերը, դեղին բծերը, պաւկինները եւ ներգործում է աւելորդ քրտնելու դէմ։ Խորհուրդ է տրվում ձեռք բերել, որպէս տուալէտային անուշահոտ սապոն, բարձր արժանաւորութեան։
ՈՍԿԷ ՄԵԴԱԼ 1898 Թւի համար։
Կտորի գինը 50 կ., 1/2 կտորի 30 կ.։
Ծախվում է բոլոր ամենալաւ գեղագործական մագազիններում եւ դեղատներում։
Գլխաւոր պահեստը ամբողջ Ռուսաստանի համար Գ. Յ. Իւրգէնսի մօտ Մոսկվայում։ Դէպօ, Թիֆլիսում, Ազնաուրովի մօտ, գեղագործական ապրանքների առեւտրի կովկասեան ընկերութեան մէջ, Ծուլուբովի եւ Գրիմմակի, պ.պ. Գալօյեանի եւ Արիստակովի մօտ։ (1, 15) 2—24

ԲԺՇԿԱԳԷՏ
ԴՐ. ԻՎ. ՏԷՐ-ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑ
Ներքին և երեխաների հիւանդութիւնների։ Ընդունում է առաւօտեան 10-ից մինչև 11-ը և 5-ից մինչև 7 ժամ երեկոյեան։ Միխայլովսկի պրօսպէկտ 154։ Տէլէֆօն 825։ 28—30

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ
ՕՐ. Ս. ՇԵՐՄԱԶԱՆԵԱՆ
Շարունակում է հիւանդների ընդունելութիւնը։
Առաւօտեան ժամը 9—2
Երեկոյեան ժամը 5—7
(Կ. Կ.) 44—105

ԹԻՖԼԻՍԻ ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ
վաճառվում են հետևեալ նոր գրքերը՝
ԱԲԵՂԵԱՆ Ա., Թլուատ Դաւիթ, ժողովրդական վէպ, Թիֆլիս, 1902 թ. գինն է 30 կոպէկ.
ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ Ա., 1) Մայրերը, Թիֆլիս 1903 թ. գինն է 15 կոպ., 2) Խեղճերը, Թիֆլիս 1902 թ. գինն է 1 րուբլի.
ԱՄԻՐՃԱՆԵԱՆ Տ., Ուսեալ պանդուխտ, վանեցոց կեանքից, Թիֆլիս 1903 թ. գինն է 15 կ.
ԵՍԱՅԵԱՆ Զ., Գրքացի ասրուկներ, պատկեր, Թիֆլիս 1903 թ. գ. 5 կ.
ԼԻՏՏՕՆ Լ., Պոմպէյի վերջին օրերը, թարգ. անգլ. Յ. Միրզայեանի, Թիֆլիս 1903 թ. գինն 1 րուբլի 50 կոպէկ.
ՄԱԼԽԱՍԵԱՆ Ց., Հօրոտ-Մօրոտ, պատկերներ իրական կեանքից, Բ. գիրք, Թիֆլիս 1903 թ. գ. 30 կ., իսկ Ա. գիրքը—30 կ.
ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ Ց. ա. ք., Հայոց եկեղեցու համառօտ պատմութեան դասագիրք, Թիֆլիս 1903 թ. գինն է 35 կ.
Դիմել՝ Тифлисъ, Въ Центральную Книжную Торговлю. (Կ. Հ. Շ.) 3—4

ՆԵՐԱՐԿՈՒՄՆ ՄԱՏԻԿՈՒ
(INJECTION AU MATICO)

Գրիմօ և ընկ դեղագործների թոյլ է տրված Ռուսաստանում։ Այս հեղուկի մէջ շահագործված են պերուանեան Մատիկօ բոյսի յատկութիւնները, մի բոյս, որ զարմանալի կերպով բժշկում է հոնորէյը (սերմնաթափութիւն) և մի քանի տարվայ ընթացքում համաշխարհային հռչակ է ստացել։ Ծարճ ժամանակում բուժում է ամենազօրեղ սերմնաթափութիւնները։
Պարիզ, 8 Rue Vivienne և գլխաւոր դեղատներում։
(2, 17) 4—24

Պատիւ ունեմ յայտնելու պ. պ. վաճառականներին, որոնք կը կամենային գործ ունենալ ՎԱՐՇԱՎԱՅԻ հետ, որ ես վաղուց արդէն վերաբնակված լինելով Վարշավայում, յանձն եմ առնում եւ կատարում եմ ամենայն տեսակ
ՌՈՒՍՏԵՐԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
Եւ իմ բազմամեայ հմտութեամբ առեւտրական ասպարէզում օգտակար կարող եմ լինել ինձ դիմող վաճառականներին, որոնց խնդրում եմ դիմել ինձ հետեւեալ հասցէով.
ВАРШАВА, Медовая 17, кв. 33. Минасу Яргулову. (Կ. Կ.) 48—50

ՇԵՐԱՄԻ ՍԵՐՄ
Խ. Ս. ԽՐԻՍՏՈԴՈՒԼԻԴԻ
որը իր ընտիր յատկութեամբ վաղուց համբաւաւոր է դարձել՝ Ցունաստանում, Թիւրքիայում, Պարսկաստանում և Կովկասում։ Գնել ցանկացողներին դիմել ա) իրան՝ պ. Խրիստոդուլիդիին, Պարսկաստանում մինչև փետրվարի 15-ը, «Կովկաս» հիւրանոցում № 14, բ) Կայսերական Գիւղատնտեսական Ընկերութեան մօտ Թիֆլիսում և գ) Ֆրանսիական ընկերութեան գրասենեակում, նախկին Արծրունու գալէրէյում № 127։ 5—6

„Փ. Ն. ՓՐԻԴՕՆԵԱՆ"
ԿՕՆՖԷՏԻ ԵՒ ՇՕԿՕԼԱԴԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ
Կովկասեան գիւղատնտեսական ցուցահանդէսում մեր պատրաստած ապրանքները ու ժամանակ կովկասում կոնֆէտի արդիւնաբերութեան
ՄԻԱԿ ՄԵԾ ԱՐԾԱԹԵԱՅ ՄԵԴԱԼԻ
Առանձնապէս յանձնարարում ենք. ՌԱՀԱԹ-ԼՕԽՈՒՄ, կարամել «ԻՒԲԻԼԷԵՆԱՅԱ» եւ ուրիշ բազմաթիւ բարձր յատկութեան կարամէլներ մրգեղէնով։
Գործարանում ուղարկում են մայրաքաղաքի նշանաւոր վարպետներ։
Պատուէրներով դիմել. Թիֆլիս, Պավլովսկայա փողոց, սեփական տուն.
Գործարանի հեռախօս № 362, գործարանական խանութիւնը № 772։
96—100